

Emódi András

„a hol a borból pénzelnék az emberek”**A hegyközszentimrei református eklézsia és a bor kapcsolata a 19. század első felében**

1798. április 21-én az érmelléki egyházmegye részét képező Hegyközszentimre lelkészi hivatalára „[...] meg-bívatott a Traktus Notáriussa Szántó János Ér-Semlyénből, holott 26 esztendőig nagy kedvességgel prédikátoroskodott vala.” A debreceni születésű, alsóbb iskoláit a szatmári scholában abszolváló, a Debreceni Kollégium törvényeit 1759. április 24-én aláíró és már az iskolarektorságot is Semjénben kipróbáló Szántó János 1770 nyárutóján iratkozott be a marburgi, majd 1771 áprilisában a heidelbergi egyetemekre. Az 1772. február 18-i bagaméri helyosztó gyűlés hagyta jóvá az ifjú akadémista lelkész semjéni meghívását, majd ottani papként 1797-től az érmelléki traktus jegyzői tiszttét is viselte.¹ A meglehetősen hosszú időt elemesztő első állomáshelyének lelkészi és rektori díjlevelében borról és szőlőről nem esik említés, hiszen esztendők múltán Fényes Elek kurtán ki is mondta, hogy Semjénnek „szőlője nincs”...

... annál inkább volt szőlője és bora Hegyközszentimrének, a falu ugyanis a „szőlő-hegy déli oldalában” fekszik, „honnan felséges kilátás esik a Berettyó tágas völgyére [...] bora az egész Érmelléken a legjobbak közé tartozik.”² Az itteni egyházközség javainak leírása e mondattal kezdődik: „A Hegyközszentimrei Helvétziai Vallástételt követő Ekklesiának nintsen most egyéb fundusa, hanem csak egy szőlője a Szent Imrei Promontóriumon.” Lelkészi díjlevele ezekkel a szavakkal: „Minden egész bért fizető gazda ad négy 4 ≈ kanta mustot [...] Egész bért fizető gazda van 200.” A rektor díjlevele pedig: „Minden gazda ad az ekklesia ittjével 16 icze mustot.”³

Szántó János tiszteletes megérkezett az érmelléki Kánaánba. Olyannyira meg, hogy 1799-re az „előljárók dúséretes fáradozásokból” elkészült a prédikatori borospince is „a Templom hegyi alatt”, hiszen a hívektől beérkező közel 9000 liter must elhelyezéséről gondoskodni kellett.⁴ E derék lelkész azon nyomban, már 1798-tól szabályos diáriumot vezetett az anyakönyv üres lapjaira, évenként lejegyezve „házánknak s közelebb a H.K.Sz. Imrei Ekklesiának dolgait”, el egészen 1819-ig.⁵ Hegyközszentimre „dolgai” között a legfontosabbak közé tartozott az időjárás taglalása, majd nyomában a hegyen végzett munka menete és a szőlőtermés értékelése. Itteni pályafutása mindenképpen jól kezdődött, őt idézve „ez az esztendő egy volt a leg boldogabb esztendők közöttül, búza, tengeri, bor, széna mindenütt igen bővön termett: a bórdo igen drága lett 10 garason kelvén k[is] csebr[is] [...] borok

¹ Szántó János 1743–1826 között élt. Szabadi 2013. 471.; Tar 2004. 168.; RNL BmI ÉREL 377. k. p. 36.; RNL BmI Anyak. Protocollum p. 123.

² Fényes 1851.

³ Emódi 2018. 284–286.

⁴ Protocollum p. 122.

⁵ Protocollum pp. 123–132., 317–324. 1812-ben Szántó Jánost a traktus esperesévé választották, helyét a szentimrei katedrán káplánként majd végleg fia, az ugyancsak akadémista lelkész Szántó Dániel (1785–1851) vette át. 1822. április 10-én 50 esztendő s prédikatori jubileumot tartott, előtte azonban előrehaladott korára való hivatkozással esperesi szolgálatát felfüggesztette. Az öregúr 1825-ben fia háztartásában, Hegyközszentimrén éldegélt.

meg lehetősök termettek de óltsók, őszszel 7. 8. 9. márcsokon lehetett ö[reg] csebrit venni. Planétája az esztendőnek volt Jupiter.”

Huszoney év leforgása alatt az időjárás szeszélye folytán sosem látott bő termésre és végzetes jégverésre egyaránt volt példa. Nyolc esztendő hozott jó termést,⁶ öt közepeset,⁷ nyolc pedig gyengét.⁸ 1800 és 1803 között négy egymás utáni évben „jó borok termettek”, 1802-ben „aszszú szőlőt eleget lehetett szedni”. 1803-ban „igen bőv szüret volt, úgy hogy a must igen olcsó, a bordó ellenben felette drága volt”. 1805-ben „a szőlő termése illy alkalmatlan időben igen rossz volt, meg nem érhetett, a mennyire meg ért is, már 8^{ber} 7^{dikén} el kezdődvén a fagy, azután a tartós eső, végre november elein a tartós hideg esővel eley, a borok rosszak is lettek, de kevés is, annyira, hogy a rendes termésnek negyed része sem volt.” A következő esztendő hasonlóan gyenge eredményt hozott, majd 1807 nyarát követően „a szőlő szemek szemlátomást fel hójagosodtak s szépen meg értek, a mit senki sem reménylett, és nagy bámulására a világnak olly bőv szüret lett, hogy a bor egy árrú lett a bordóval”. 1811-ben „a kemény fagyos dér el tsapta a hegyeket az Ér-Mellyékén, de itt nem ártott, azért is jó boraink lettek”. 1814–1816 között három igen sovány esztendőről számol be a krónika, 1815-ben „egres maradt tehát a szőlő, s a bor savanyú lett és kevés [...] a szegénység pedig nagyon megtanúlván a múlt esztendőben, hogy bor nélkül el lehet élni. Ebben az esztendőben ujjság volt bortól megvidámodott embert látni”. Még 1816-ban is „nagy volt az inség a Hegyközön, a hol a borból pénzelnék az emberek”. Végre 1817-ben „a szőlők is szépen elkészültek, és igen jó borok lettek”. A napló vezetésének utolsó esztendejében „Augustus és September vidám [...] de ollykori essős napokkal, s itt Sz. Imrén minden ártalom nélkül telvén el, meglehető szüret lett Octoberben, mind a bor bővségére mind a must édesességére nézve.”

Szántó Jánost fia, Szántó Dániel váltotta a szentimrei szószeiken (1814–1851 között volt a gyülekezet lelkésze), s bár 1819 után a diáriumot már nem vezette, a gondnoki számadásokból teljes képe rajzolódik ki az egyház szőlő- és borgazdálkodásának.

A távolabbi múltba tekintve illendő megemlítenünk, hogy a 16. század derekát követően az addigi földesúr, a váradi katolikus püspökség itteni javait szekularizálták, majd 1666-tól kezdve a három nagy világi birtokos kezére jutó falu tizedjavadalmaait a debreceni református kollégium élvezhette. E beneficiumnak a latin egyház újbóli birtokba szállása vetett véget a Rákóczi-féle szabadságharcot követő évtized során.⁹ Már a 17. század végétől módos debreceni polgárok igen jelentős szőlőbirtokokat szereztek az Érmelléken és a Berettyó-mentén, így Szentimrén is.¹⁰ A cívisvárosi és az összes többi tulajdonost név szerint is megismerhetjük a katolikus püspökség 1733. évi összeírásából. Többek között Tabajdi Sáska János kollégiumi professzor és Debrecen városa is birtokolt itt egy-egy tisztességes nagyságú szőlőt. Az extraneusok száma egyébként 111 volt, s míg a helyi szőlőgazdák többnyire 1–5 kapaalja területen gazdálkodtak, az extraneusok közül többen is 10–40, egyesek 60, sőt 80 kapaalja területet birtokoltak. Szentimrén összesen 1400 kapaalja (200 hold) szőlőt számláltak 1733-ban, ebből több mint 1000 kapaalja extraneusok, s csak alig több mint 300 kapaalja volt helyi gazdák birtokában.¹¹ Ekkor a földbirtokos katolikus püspökségnek *ex nona et decima* évi 600 urna (akó) bort (vagy annak árát, 1 rénes forintot akójáért) adóztak, ebből mintegy 120–130 akót mér-

⁶ 1800, 1801, 1802, 1803, 1807, 1811, 1817, 1819.

⁷ 1804, 1808, 1809, 1812, 1818.

⁸ 1799, 1805, 1806, 1810, 1813, 1814, 1815, 1816.

⁹ Rác 1995. 112–113.

¹⁰ Bársony 2009. 181–185., 188–190.

¹¹ MNL OL E 156a Fasc. 17. No. 10.a. IV. k. pp. 105–113.

tek ki a helyi uradalmi kocsmában.¹² 1778-ban a püspökségnek már egy 253 kapás saját szőlője is volt a promontóriumon, uradalmi pincéjében 2000 akó bort tárolhattak. Kilyenced és tized fejében több mint 970 akó bora gyűlt, melynek akkori értéke (1 forint 42 krajcár akója) 1650 forint volt.¹³ A lakosság számának és a szőlővel beültetett területnek a növekedését is figyelembe véve a Szántók idejében a latin egyház Szentimrén legalább 1200 akó (60000 liter) bort inkasszált földesúri jussón. A faluban és határában Szántó Dániel halálakor összesen 970 hold dézsmás hegyi szőlő és 102 hold taksás kerti szőlő volt, a püspökség saját majorsági kezelésében pedig 11,5 holdnyi.¹⁴ Az extraneusok számára és összetételére vonatkozó adatunk e késői korszakra alig van, de az tény, hogy még 1804-ben is a „*Sz. Imrei hegyi szőlős gazdák seriesse kik Debreczenbe laknak*”, 24 nevet sorolt fel.¹⁵

A szentimrei bor ára

A vizsgált korszakunk kezdetén dúló napóleoni háborúk okozta infláció, majd folyamatos pénzromlás és pénzrontás természetesen a bor árában is jelentkezett.¹⁶ Szántó János naplójából ezt szépen követhetjük. Míg 1798–1804 között ezüstalapú forintban (rénes forint) kifejezve egy öreg cseber bor ára a termés függvényében általában 4 forinton indult szüretkor, és többnyire 8–9 forintra „*hagott fel*” karácsonyra vagy tavaszra, addig az 1805-től hangsúlyosan jelentkező, és 1811-re 500%-ot elérő infláció az akkori jó bortermés piaci árát 30–38 forintra emelte. Ekkor a bankócédulákat bevonták és pénzleértékeléssel párhuzamosan „*váltó czedulák jövének be, melyek amazoknak számát 1/5 részre levonták*”. A háborús időszakot követő áringadozások 1817 után csillapodtak le, és ismét stabilabb árfolyam állt be. 1818-ban „*lég erős bor lett, meljnek ő[reg] cseberi 5 s 6 forintokon indult, de színnül fel hagott tavaszra 11, 12 sőt 14 forintokra is*”. Leszögezhetjük, hogy stabil ezüst alapú forinttal számolva Hegyközszentimrén egy öreg cseber must ára szüretkor 4–5 forint volt. Karácsony tájékán és a következő esztendő tavaszán akár 8–14 forintot is kérhetett a mindenkor hegyközszentimrei gondnok az eklézsia pincéjében tárolt, vagy Szántó János tiszteletes a prédikatori borospincében felhalmozott *színbor*ért, *óbor*ért. A katedrán öt követő fiának, Szántó Dánielnek prédikatorsága idejéből bőséges információkat nyújtottak e tekintetben a gondnoki számadások.¹⁷ A seprős bor ára mindvégig legkevesebb 5–6 forint, a színbor ára többnyire 8–9, ritkábban 10–12 forint volt öreg cseberrel. A messze földön híres és mindenkor eladható szentimrei bor ára stabilan tartotta magát.¹⁸

¹² Uo. pp. 115–116. 1 urna/akó = kb. 50 liter.

¹³ MNL OL E 156a Fasc. 125. No. 1.a. I. k. pp. 98., 103.

¹⁴ Fényes 1859. 452–453. Megbízható helyi források 1865-ben már csak 700 hold szőlőt jeleztek. Vö. Pesty 1864. 240.

¹⁵ RNL BmI HszREL 4. cs. f. 37.

¹⁶ A devalvációra és a pénzértékindex alakulására ld. <https://artortenet.hu/> (Utolsó letöltés: 2020. november 09.)

¹⁷ KREL HszREL 1. d.

¹⁸ A forrásainkban megjelenő mértékegységek az öreg cseber (85 liter), a kis cseber (42,5 liter), a kanta (=10 icce=8,4 liter) és az icce (0,84 liter), hiszen „[...] Biharban a bor mérték nem az akó, hanem cseber, s a kis cseber 50, az öreg cseber 100 üzét foglal magában.” Ld. Fényes 1839. 44.

Az eklézsia bora

A hegyközszentimrei református egyházközség több szálon is a szőlő és a bor bővületében élt, annak foglya volt, hiszen jövedelmének jelentős részét borának eladásából fedezte, lelkészét és iskolarektorát szinte kizárólag borban fizette, a hívek az egyházi adó javát borban szolgáltatták be.

Saját szőlője mindig volt, igaz azt többször is cserélte, helyét változtatta, több tagban tartotta. 1801-ben egyetlen, 16–18 kapaalja nagyságú szőlőt használt a promontóriumon lévő Koppán-tetőn, melyet 650 forintért vásárolt abban az évben. Valamikor 1824 után új szőlővel gyarapodott, ugyanis 1838-ban az egyházközség a birtokában volt mindkét szőlőt eladta 1500, illetve 750 forintért, ám azonnal „*ezek helyett más nagyobb darab szőlő revődött 2500 forintokon*”, Debreczeni Pap Jánostól. A református eklézsia birtokában a reformkorban 4–5 holdnyi szőlő lehetett. A szőlőmunkásokra, kapáltatásra, karózásra, metszésre, kötözésre, szüretre, préselésre, hordók javítására, abroncsolásra, szállításra stb. fordított pénzüsszegek éves átlaga 100 forint körül mozgott. 1808-ban 141, 1810-ben 115, 1822-ben 78, 1827-ben 100, 1832-ben 131, 1834-ben 112, 1836-ban összesen 60 forint volt „*az Eklézsia szőlőjére, s munkára tett*”, s a számadásokban önálló fejezetben kimutatott erogatio. 1819-ben 400 darab karót 4 forinton, 1821-ben 1900 darabot 26 forinton, 1832-ben pedig 3000 darabot 33 forintért vásároltak. A szőlő kötözésére évente 50–60 kéve gyékényt, bodnározó gyékényt pedig 10 kévével vásárolt a gondnok. Az 1840-es években két szekérnyi gyékényt szereztek be minden esztendőben. A jelzett nagyobb területű szőlő megvételét követően talajjavítási és ültetési munkálatok következtek, 1839-ben csak „*a trágya és föld bordatásra tett költség igen tetemes*”, 240 forint volt s így az évi kiadások 382 forintra emelkedtek. 1840-ben azt is meghaladó összegre, 419 forintra. 1841-ben ismét eladtak egy szőlőrészt 1200 forintért a papilak javítási és a hozzá tartozó istálló építési költségeinek fedezésére. Ekkortól 1849-ig a szőlő művelésére évente átlagosan 230–240 forintot költöttek.

Ami a termést illeti, a kedvező vagy kedvezőtlen időjárási körülmények függvényében e szőlők hol több, hol kevesebb bort adtak. Az „*1808^{ik} esztendőbéli termés*” 69 kis cseber (a továbbiakban kcs.) volt, 1809-ben 123, 1810-ben 87, 1815-ben 38, 1820-ban 99, 1821-ben 79, 1822-ben 94, 1826-ban 34, 1829-ben 98, 1830-ban 40, 1832-ben 75, 1834-ben 206 (!), 1835-ben 110, 1836-ban 30, 1838-ban „*a mostoha szüreten*” 3 (!), 1839-ben 116, 1840-ben 97, 1841-ben 160, 1843-ban 82, 1844-ben 171, 1845-ben 74, 1846-ban 98, 1847-ben 108 kcs. A szeszélyes ingadozás kiegyenlítésére a mindenkori gondnokok folyamatosan vásároltak bort, és gyenge saját termés esetén feltöltötték a készletet, 1811-ben például 689 forintért mintegy 60 kis csebernyit.

Ha a tároló kapacitásra vonatkozó adatokat vesszük szemügyre, 1804 májusában az egyház bora 12 darab, egyenként 11 kcs. bort befogadni képes hordóba volt elhelyezve. Egy 1808. januári adat szerint „*van az Eklézsianak 12 hordója, mely 12 hordóba van 134 kis cseber s 3 kanta bor*”. Így tehát egy tucatnyi, egyenként 470 literes nagy hordóra kell gondolnunk. Volt továbbá három nagy és két kisméretű kádja. 1821-ben a kurátor egy „*30 kis cseber alá való hordót*” vett az eklézsianak 30 forintért, mely tehát 1275 literes ászokhordó lehetett. 1824-ben „*két új hordót, 26 Kis Cseber alá valót vett*” 16 forint és 54 krajcárért. 1841-ben a számadás szerint „*az Eklézsia pinczéjébe van 17 hordókban, a töltelékre és apadásra ki hagyott 2 cseber 3 kantán kívüül 173 [kis] cseber bor*”, azaz 7400 liter.

Borai után az egyházközség dézsmát fizetett a földesúrnak, a váradi római katolikus püspöknek. Hol borban, hol pénzen megváltva. 1821-ben 11 kis cseberrel fizetett, 1829-ben megváltva 17 forintot és 20 krajcárt. 1834-ben a kiemelkedő eredményt hozó szüretkor 38, 1835-ben pedig 19 kis csebernyi lett volna a dézsma, de a püspök elengedte a harmadát, illetve a felét. Pénzben megváltva így 68 és 17 forintot fizetett az eklézsia. A rossz termést hozó 1836. évben „*dézsmába 5 kis cseber bor adódott*”, 1844-ben és 1845-ben egyaránt 8 csebernyi bor vándorolt a katolikus püspökségi pincébe.

Aktuális kiadásainak, tervezett költségvetésének függvényében az egyházközség áruba bocsátotta felhalmozott készleteit, többnyire nagy tételben, egyetlen vásárlónak. Jellemző módon pénzbevételeinek fele, sokszor kétharmada is boreladásból származott. Az inflációt megelőző években és az azt követő évtizedekben átlagosan 90–100 kcs. mustot, seprős bort vagy óbort adtak el esztendőnként, s abból 300–500 forint jövedelme volt az eklézsianak. Voltak persze kivételes évek is. 1812-ben éppen az infláció tetőzésekor 145 kcs. bor 3987 forintért kelt el, 55 forintért (!) egy öreg csebernyi. Az 1834. évi nagyszerű termésből 193 kcs. adódott el 740 forintért. Az 1836/37. évi költségvetésben az 1126 forintnyi teljes pénzbevételből 880 forint származott összesen 142 kcs. bor eladásából. Az 1844. évi seprősből – 5 forint 45 krajcáros áron öreg cseberrel – 191 kis csebernyit vásároltak meg, 549 forintért. Számos esztendőben jelezte a számadás, hogy seprőstől adták el a bort, tehát szüret és karácsony között.

Időnként a vásárlókra vonatkozó adatokat is rögzítettek a számadó gondnokok. 1820-ban a „*Sárándi Bírák Uraimék*” vásároltak 58 kcs. és 2 kanta bort 321 forintért, öreg cseberrel 11 forinton. 1822-ben a „*N. Károlyi Méltóságos Uradalom részére*” adódott el 94 kcs. 470 forintért, 10 forinton öreg cseberrel. 1824-ben *újfalusiak* vettek 129 kcs. színbort 7 forinton öreg cseberrel, vegyesen az 1823. évi saját termésből és vásárolt borból.

1840-ben „*Az Ekklesiának tavalyról maradt boraiból el adatott N. Tiszt. Professor Erdei József Úrnak 139 kis cseber 3 kanta bor, öreg cseberi 12 forintjával*”, összesen tehát 837 forintért. A debreceni kollégium hittudós tanára Erdélyi József a következő évben is vásárolt a szentimrei egyházközségtől 94, majd 1848-ban 107 kcs. színbort. 1844. december 15-én „*a Szent Imrei Reformált Szentegyház pincéjébe talált boroknak felakozásakor a professor úr*” négy hordójába éppen 37 kcs. bor volt. Úgy tűnik, bérletet váltott az eklézsia boraira... és a hittudomány mellett a kalmárkodáshoz is jól értett.

1843-ban 127 csebernyi készlete maradt az eklézsianak előző évről és az aktuális terméssel együtt az egészset eladta „*váradi nemes Pirtsi Dániel úrnak*”, 214 kis csebernyit, 535 forintért.

1846 „*decemberben az Ekklesia új seprős boraiból eladatott egy Péterszegi Sidónak 96 cseber 4 kanta, 12 forint 30 krajcárjával*”, 602 forint és 30 krajcárért. A rosszmájú gondnok, Molnár András nem átalotta bejegyezni a számadásba, hogy „*a Sidó ráadás képpen el kunyerált 2 kantát*”, holott e ráadás az alku tárgyát képező bor mennyiségének mindössze 0,4%-át tette ki, ráadásul e tisztességes és nagy hasznot hozó üzlet karácsony napján, Dávid Fiának születésnapján köttetett...

A gondnokok többször is megvonták a szőlővel és borral kapcsolatos pénzügyi mérleget, például 1841-ben az eklézsia szőléjéből *tiszta haszon van* 397 forint. Erdélyi János kurátor az 1843. esztendei gyengébb termés okozta negatív szaldó lejegyzését követően, melynek értelmében „*károsodás van 123 forint és 18 krajcár*”, kedélyesen biztatta az előljá-

róságot, hogy „*azért kétségbe ne essünk, ha most le ment is szőlőnk régi jó napja, felderíti azt még jó Istenünk valaha!*”

Feltűnhetett, hogy számos évben az eladott bor mennyisége jóval meghaladta a saját termést, s ez nemcsak a korábbi felhalmozott, esetleg vásárolt boroknak volt tulajdonítható, hanem a hívek adójából visszamaradó kisebb készleteknek is. A szentimrei református hívek ugyanis egyházi adójuk nagyobbik részét, amint már utaltunk rá, mindenkor borban fizették. A számadások ennek pontos mértékét 1833-tól rögzítették. Ez év novemberében 321 kis csebernyi must jött be a szőlős gazdától és „*a szőlővel nem bírótól must helyett*” 110 forint és 27 krajcár *mustpénz*. Ezt követően 1850-ig esztendőnként 275 és 320 kcs. között ingadozó mennyiségű mustot adtak be a hívek. A 18. század végén 250 családfő/gazda/adóalany lakott Szentimrén, számuk 1850-re felszaporodott 300-ra.¹⁹ A szőlősgazdák szinte mind 7 kanta (70 icce, azaz 58,8 liter) mustot, néhányan ennek felét, 3½ kantányit szolgáltatnak be. A szőlővel nem rendelkezők többnyire 3 forint, néhány szegény és özvegy 1 vagy 1½ forint *mustpénzzel* váltotta meg e kötelezettségét. Az 1830–1840-es években a 290–300 szentimrei gazda közül mindösszesen 60–65 volt *szőlőtlen*. Ők együttesen 100–150 forint mustpénzt fizettek be a számadó gondnoknak.

Évi átlagokkal számolva, a mustban bevételezett 300 kis csebernyi folyékony adó, az eklézsia szőlőjében termő 100 kis csebernyi borral és az esetlegesen a pincében felhalmozott régebbi készletekkel együtt akár 400–500 csebernyi mennyiséget is számlálhatott (az igen jó termést hozó 1844. évben 666 kcs. bor szerepelt a bevételi oldalon!). Az egyházközségi pince tároló kapacitása messze nem volt ekkora. Mi történt tehát a többlettel?

A lelkész bora

A mindenkori szentimrei lelkészeknek a régebbi, 18. századi díjleveleiben foglaltak lényegében alig különböznek az 1824-ben is érvényes javadalmi előírásoktól. Minden adófizető gazdaember évi 4 kanta bort és egy véka búzát fizetett a lelkésznek s ez tette ki jövedelmük javát. A stólapénz, a tűzifa, a széna, a némi szántóföld használati joga és az özvegyek vásznai csak ráadások voltak.²⁰ A csonka háztartások, özvegyek „*fél bért ádnak mind borból, mind búzából*”.

A gazdánkénti 4 kanta must/bor ismert díjleveleink pontosításai szerint *öreg* vagy *régi* vagy *ekklésiai ittzével* értendő, azaz 12 icces kantával mérve gazdánként 48 közönséges icce volt a boradó. Szántó János tiszteletesnek 200 egész bért fizető gazdával és 40 fél bért fizetővel számolva 10560 icce, azaz 208 kis cseber, mai fogalmakkal élve 8870 liter bor jövedelme volt minden esztendőben. Fia, Szántó Dániel szolgálata idején, az 1831. évi nagy kolerajárványt követően a belső személyek fizetését állandó pénz- és terménymennyiségekre rögzítették. A lelkész ezt követően minden esztendőben 160 kis cseber bort (vagy mustot), 50 köböl búzát és a szőlőtlen gazdák adójából elkülönített 50 forintot kapott. Csekély módosításoktól eltekintve ez így maradt 1850-ig. Amennyiben vala-

¹⁹ 1789-ben mindössze 1000 lélekből állt a gyülekezet, 1824-ben a Szentimrén lévő 250 házból 239-ben laktak reformátusok, a lelkek száma ekkor 1232 volt (Protocollum pp. 233–235.).

²⁰ Protocollum p. 351.; Emődi 2018. 285.

milyen okból nem gyűlt össze a megfelelő mennyiségű bor, úgy pénzzel pótolták a hiányt, erre azonban ritkán került sor.²¹

A szentimrei lelkész bora az éppen aktuális piaci árak függvényében legkevesebb 400, átlagban 600–700, ritkábban akár több mint 900 forintot is ért (5, 8–9 és 12 forintos áron *öreg csebrivel*). Teljes jövedelme – a stólapénzt és egyéb „apróságokat” nem számítva – így legkevesebb évi 600, legtöbb 1000–1200 forint volt, mely utóbbi összeg felért a nagyobb városok lelkészei vagy a debreceni kollégiumi professzorok jövedelmével.²²

A rektor bora

A régi, 18. századi iskolarektori díjlevelek előírásai szerint „*Minden gazda ember ad 8 öreg icze bort.*” Ezen felül sorkosztot, 20 véka búzát, a gyermekek utáni didactrumot, és halottkíséret utáni fizetséget kaptak a mindenkori szentimrei rektorok, kik mind a debreceni kollégiumból érkeztek általában két vagy három esztendősz szolgálatra. Az 1794. évi és 1824-ben is érvényes díjlevél szerint már kétszer annyi, 16 öreg icce mustot kaptak gazdánként, kétszeri sorkosztot vagy helyette 4 icce bort gazdánként és minden tanított gyermek (átlagban 50) után további 10 iccét. Ez összességében úgy 120 kis cseber bornak felelt meg. Ismét csak biztosabb támpont az 1833-tól a számadásokban rögzített jövedelem, mely a rektor évi fix fizetségeként 90 kis cseber bort, 5 köből búzát, a szóltlen gazdák adójából elkülönített 35 forintot, a didactrum fejében átlagban további 10 kis cseber bort és egyéb apróságokat határozott meg.²³

A rektorok bora legkevesebb 250, átlagban 400–450, ritkábban 600 forintot ért, teljes jövedelmük 350–700 forint között ingadozott. A bihari iskolamesteri jövedelmeket tekintve ez kiemelkedő, hiszen például a lelkészi képesítéssel rendelkező nagyváradi iskolai „professzor” éves fizetése korszakunkban 650–800 forint, a segédtanítóké és a váradi német nyelvtanaré 300–400 forint között mozgott, egy átlagos falusi rektor Biharban 150–200 forintnál nem keresett többet. Ezen persze nem csodálkozhatunk, Szentimre többször is *academica promotio* volt, a tehetségesebb (vagy jobb kapcsolati hálóval rendelkező) debreceni végzős deákok egyik ugródeszkája, igazi zsíros hely. 1815–1819 között Szántó Zsigmond, az öreg esperes legkisebb fia, a fungáló lelkész testvéröccse volt itt a rektor, ki 1821-ben a Hegyközszentimrével szomszédos Vajda prédikátorává lett. Talán nem véletlen, hogy a szokásosnál hosszabb ideig, négy esztendőig viselte a szentimrei iskolamesteri tisztelet, busás hasznot húzva belőle...

A Szántók idején Szentimrén rektoroskodó ifjak közül Nagy Márton (1797–) hodosi, Göntzi Ádám (1802–) dobosi, Kassai János (1804–) karcagi, majd szatmári és tiszaföldvári, Barta István (1806–) kokadi, majd tarcsai, széplaki és felsőábrányi, Szigeti Péter (1809–) csurgói, Szántó Zsigmond (1815–) vajdai, Szügyi József (1819–) baranyai, Bánnyai István (1828–) pelei lelkész lett. Deák Józsefből (1822–) salétrom inspektor, Fodor Ferencből (1831–) bogyoszlói nótárius lett.²⁴

²¹ 1833–1850 közötti gondnoki számadások: KREL HszREL 1. d.

²² Rác 1995. 249–256.

²³ Protocollum p. 341., 351.; Emődi 2018. 286.; KREL HszREL 1. d.

²⁴ Protocollum pp. 223–224.

A leánytanító bora

Korábban a templomi szolgálataért kapott az egész bért fizetőktől 10 icce, a többiektől 5 icce bort, összesen hozzávetőleg 40 kis csebernyit. Egyéb jövedelmeivel itt nem foglalkozunk. 1833 után 39, rövidesen 40 cseber borban és a szőlőtlen gazdák adójából elkülönített 17, később 20 forintban állapították meg az évi borjövödelmét.²⁵

Összegezve a fentieket, a hegyközszentimrei eklézsia mindenkori gondnoka a lelkesnek, a rektornak és a leánytanítónak mindösszesen 300 kis cseber (12750 liter) bort adott ki éves fizetésükbe. Korábban láthattuk, hogy ugyanazon számadó gondnokok esztendőnként 275–320 csebernyi mustot bevételeztek egyházi adó fejében, így ami bejött, azt gyakorlatilag tovább is adták. Mivel mindkét folyamat a szüret és karácsony közötti időszakhoz kapcsolódott, feltételezzük, hogy a felesleges fejtéseket kerülendő, a hívek borát közvetlenül a belső személyek hordóiba gyűjtötték. A gyűjtés egyébként az egyház költségén történt, *a borbéli fizetés beszedésére* 1826-ban 26 forintot, 1839-ben 17 forintot, 1843-ban 31 forintot, 1846-ban 30 forintot fizetett ki a számadó gondnok a felfogadott segítőknek.

Az eklézsiái borospince tároló kapacitásának korábban említett problémája így már megoldódhatott. Ott kizárólag az egyházközségi szőlő termését és a felhalmozott, esetleg vásárolt borokat kellett elhelyezni, többnyire 120–180 kis csebernyi nedűt.

A bor „részesedése” az egyházközségi számadásokban

A belső személyek fizetésének részét képező és a hívek adójaként beérkező több mint 12000 liternyi bor pénzben kifejezett értéke átlagban 1200 forint volt, a számadásokban világosan megállapítható hegyközszentimrei árakkal számolva. Ehhez kétség nem fér. Mint láttuk, ez a költségvetési tétel a bejövő és kimenő oldalon lényegében egyforma volt, kiegyenlítőddött.

A saját kezelésben lévő egyházközségi szőlő átlagosan 90–100 kis csebernyi bort termelt, az abból származó bevétel – amint már jeleztük – 300–500 ft. között mozgott és ez a mindenkori, 600–1000 ft. összegű teljes készpénzbevételeknek átlagban a felét jelentette. A készpénzkiadások éveken, évtizedeken keresztül 400–500 ft. között ingadoztak, építkezések, javítások idején 1000–1500 forintot tettek ki.²⁶ Az esztendei *pénztári maradvány* (nyereség) a számadók kalkulusa szerint így többnyire 100–500 ft. közötti összeg volt. Nagyobb beruházások idején e számsorok természetesen borultak, példának okáért 1833-ban „*Jéger József rész mívesnek a Templom teteji bajlása meg rezezéséért*” 728 forintot fizettek, és ez a tétel olyannyira megdobta a kiadási oldalt, hogy „*végezetül meghaladta a költség a bé vételt, és így adós az Eklézsia*” 204 forinttal és 45 krajcárral.

²⁵ Protocollum p. 341.; Emődi 2018. 286.; KREL HszREL 1. d.

²⁶ A századforduló előtti és azt követő években (1807-ig) a templomra tett költségeit és abból adódó tartozásait az egyházközség a földesúrtól ideiglenesen bérbe vett mézárszék jövedelméből is fedezte. (Vö. Emődi 2018. 288.) Ebben az időszakban évente akár 3000–5000 (1806-ban 8000) forintért vásároltak marhát és bányát. A bor szerepe az éves költségvetésekben ekkor természetesen alább szállt, 1808-ban azonban már (ismét) a bevétel kétharmadát jelentette.

Átlagos időszakokban a bevételi oldalon tehát a bor értéke 1500–1800 ft., minden egyéb 300–500 ft. volt, ez nagyjából 75–85%-os részesedést jelent. A kiadási oldalon a bor értéke 1200 ft., minden egyéb 400–500 ft., itt 70–75%-os szeletről beszélhetünk.

Szüreti szupplikánsok

Sárvári Pál debreceni kollégiumi rektor 1800 októberében a szentimrei eklézsianak címzett levél preambulumban szokott retorikai sémával indított, amikor is úgy fogalmazott, hogy „*A fellyebb való esztendőekben háládatossággal tapasztaltuk volt Tiszteletes Drága Jó Uramnak, és a Sz. Eklézsia érdemes Előjáróinak az itt lévő Collegium eránt meg nem szűnő szerezését.*” Ám e bevezető sorainak igenis valós alapja volt. A református kollégiumok és különösen a debreceni anyakollégium támogatása terén az egyházközség becsületesen kivette részét. Debrecenből érkező rektorainak kiemelkedő jövedelmet biztosított, s ezzel közvetlenül és közvetve is a református oktatást, illetve a deákok továbbtanulását, boldogulását segítette. Ezen túl, a Hegyközszentimrét rendszeresen felkereső nyári (*canicularis*) és szüreti kéregető diákokat is az átlagnál nagyobb mértékben támogatta. Az általunk vizsgált 1816–1848 közötti számadások adatai szerint Debrecen, Sárospatak, Pápa és Máramarosziget nyári szupplikánsait a kolera sújtotta 1831. évtől eltekintve folyamatosan, megszakítás nélkül fogadta, és kiszámítható módon, az előző évihez hasonló összegű alamizsnával engedte útjukra, a debreceni szupplikánsokat 2–3 forinttal minden esztendőben.²⁷ Jócselekedeteinek másik formája volt a szüreti deákok fogadása. Ennek régi hagyománya volt Biharban is, Rácz István megfogalmazásában „*Protestáns vidékeken a nagy ünnepek legátusok nélkül már nem is voltak igazi ünnepek, s az őszi szüret hangulatát fokozta, ha megjelent a boralamizsnát gyűjtő debreceni deák.*”²⁸ Vizsgált korszakunk elején Szentimrén nemcsak debreceni, hanem rendszeresen sárospataki szüreti szupplikánsok is megjelentek. Rozgonyi József professzor egy kéregető deák kezébe adott kísérő levélben plasztikus módon érzékeltette, hogy a sárospataki kollégium, a debrecenihez hasonlóan „*úgy nézte ez a Bort, mint edj olyan hasznos eszközt, mely pénzre fordítatván, ebből Oskolánk nagyobb szükségét ki pótolhatnánk.*” A hegyközszentimrei egyházközségi levéltár nyolc darab 1799–1806 közötti, szüreti gyűjtést előkészítő „behízelt” levelet őrzött meg, ezekből idéztük Sárvári és Rozgonyi professzorok sorait. A szüreti deákoknak ezen igazoló leveleit az eklézsiái levéltár „*Szüreti beneficium eránt való Insinuatío*” megnevezéssel őrizgette. Jelen közleményünk mellékleteként egy debreceni és a fogalmazás tekintetében találékonyabb sárospataki behízelt irománynak a szövegét közöljük.²⁹ Az 1810 utáni részletes számadások adatai szerint már csak debreceni szüreti szupplikánsok jártak Szentimrén. 1824-ben 16 kcs. bora gyűlt a kollégiumnak, s ezt az eklézsia vásárolta fel 20 forintért. Hasonlóképpen 1828-ban 22, 1829-ben 30, 1830-ban 15, 1831-ben pedig 20 forintért vette meg a gondnok a debreceni deákok szőlősgazdától kéregetett mustját. Évente 5–10, ritkábban 15 kis cseber must gyűlt össze. 1833-ban „*a Debretzeni Collegium részére a szüret szűke volta miatt semmi sem gyűlvén, az Eklézsia adott a Collegiumnak 10, a követeknek 5, együtt 15 forintot.*” Az egyházközség ezt a szokását állandósította az 1840-es években.

²⁷ Emödi 2021.

²⁸ Rácz 1995. 154.

²⁹ RNL BmI HszREL 4. cs. f. 7., 11., 13., 19., 21., 35., 40., 46.

Bár Szántó Dániel az eklézsia *állapotjáról* szóló 1824. évi tudósításában a birtokos földesúrról udvariasan azt írta, hogy „*ezen Uradalom alatt bizonyos, hogy soba itten a Reformátusok a Méltóságos Földes Uraság miatt háborgattatást nem szenvedtek*”,³⁰ mégis nem több mint két esztendővel korábban – a lelkész távollétében – a Hegyközszentimrén tartózkodó apja, Szántó János esperes a szüreti szupplikálás akadályoztatásáról szóló panaszlevelet írt a kollégium rektorának, melyben azt írta, hogy „*a Nagy-Váradi Méltóságos Püspöki Uradalom még 1820-ban megtilalmazta, hogy semminémű Supplicánsok, itt Sz. Imrén, sőt az egész Püspöki Doméniumban ne cántállyanak*”. Az uradalmi tisztek az öreg esperes jószándékú közbenjárását határozottan elhárították.³¹ A tiltást nyilvánvalóan minden esztendőben így vagy úgy kijátszották.

Az 1830–1850 között Szentimrén megfordult ünnepi legátusok és szupplikánsok neveit egy anyakönyvi bejegyzésben örökítették meg, témánkhoz illő módon ezúttal csak a debreceni szüreti kéregető deákok neveit soroljuk fel:³² 1830-ban Makai István (gyomai), 1831–1832 között a kolera miatt nem jöhettek, 1833-ban Madass Károly, 1834-ben Gál Pál (ókécskei), 1835-ben Fazekas Imre (a diószegi prédikátor fia), 1836-ban –, 1837-ben Nagy Sándor (madarasi), 1838-ban Hézer György (kisújszállási), 1839-ben Karátsón Lajos (hajdúszoboszlói), 1840-ben Pap Károly (földesi), 1841-ben Mezei István (debreceni), 1842-ben Bakos József (zsákai oktató fia), 1843-ban –, 1844-ben Herpai Lajos (a szakolyi prédikátor fia), 1845-ben Ónadi Szabó Sándor (a néhai tépei prédikátor fia), 1846-ban Erdélyi Sámuel (debreceni), 1847-ben Takáts Dániel (a néhai szalárdi prédikátor fia), 1848-ban Borúzs Lajos (debreceni), 1849-ben a forradalom miatt nem volt követ, 1850-ben Soltész Farkas (a derecskei prédikátor fia).

Helyismerettel rendelkező segítőtársat mindenkor az egyház adott a kéregető deák mellé, s szőlősgazdától szőlősgazdáig szekerezve gyűjtötték össze a *mustbéli* adományokat. Ennek és a deák többnapos ellátásának költségeit ugyancsak a gondnok állta, 1839-ben például csak a szekérbér 2 forint 30 krajcár volt.

A szüretkor (és aratáskor) Szentimrén gyűjtött esztendőnkénti adományok értékét – mely tehát a debreceni kollégium esetén átlagosan 20 forintra tehető – úgy tudjuk legjobban súlyozni, ha figyelembe vesszük, hogy a kollégiumban tanuló egy-egy alumnus teljes évi élelmiszer ellátmánya a reformkorban éppen ekkora összeg volt.³³ A szentimrei szőlősgazdák ily módon egy debreceni diák esztendőn általi, mindennapi betevő falatjáról gondoskodtak.

A pecsét üzenete

Hegyközszentimrét és református egyházát elválaszthatatlan szálak fűzték a szőlőhöz és a hegy levéhez. Mivel itt is igaz volt a mondás, mely szerint „*jó bornak nem kell cégér*” s e Berettyó-menti borok valóban igen keresettek voltak, az eklézsia a pénzügyeit e bizton kiaknázható adottságnak vethette alá, ahhoz igazíthatta. Szántó Dániel 1820-ban

³⁰ Emődi 2018. 287–288.

³¹ Rác 1997. 259.

³² RNL BmI Anyak. A Hegy Köz Szent Imrei Helvétziai Vallástételt követő Szent Eklézsianak Máticulája [...] 1820 [...] II. darab. ff. 57–59.

³³ Rác 1995. 223.

3 forintért új egyházközségi pecsétnyomót készítettett, egyúttal az egyházi entitás képi megjelenítését is e taglalt adottsághoz igazította. A HK SZ IMREI REF. EKKLESIA PECSETJE 1820 köriraton belül „egy Szőlő Tő, két szőlő fürtökkel van metszve”.³⁴

1. kép. A hegyközszentimrei református egyházközség pecsétje, 1820.

³⁴ Emődi 2018. 289.

1. melléklet.

(Az Erdélyi János kurátor által összeállított hegyközszentimrei
egyházközségi számadás részlete, 1844)

IV. Szőlő munkára tett költségek		nap	ft.	xr.	ft.	xr.
Apr 1	Nyitásra felment	70		36	42	
Apr 17	Metszésre felment ezenkívül jószívűségéből voltak mettszeni	17 16		36	10	12
Apr 20	Venyige szedésért a Vincellérnének				4	
Apr 22	Iskolának való veres vesszőt szedtek Czina János és Kalmár István Uramék két ezer szálat, százát 12 xrijával ugyan azok ajándékba szedtek 1000 szálat				4	
Apr 30	Iskola rakásra	12		30	6	
Maj 7	Örökség rakásra	23		30	11	30
Maj 21	Karózásra	8		30	4	
Jun 17	Bevágásra	47		30	23	30
–	Két szekér gyékény vétetett				6	
–	Ismét más két szekér gyékény <u>Jegyzés:</u> ezen gyékényből megmaradt 110 kittsze, mely a jövő évbe is alkalmasint elég lesz.				2	
Jun 20	Gyékény kittszelésre	7		20	2	20
Jul 10	Cseresznye szedésre pálinkának, és eladásra	3 3		20 36	1 1	48
Jul 29	Keverésre	29 15		36 30	17 7	24 30
Aug 7	Iskolát kapáltak, és a tanya körül takarítottak	4		30	2	
Aug 26	Szőlő kötést háromszor, szakmányba végeztek Ferenci Pálné, Sipos Jánosné és Salánki Zsuzsánna, alku szerint				24	
Aug 27	Harmollásra	33		30	16	30
Sept 14	Abronts vevődött Váradon 8 kötés, 1 ft. 6 xral				8	48
Oct 25	Ugyantsak abronts Tarcali Józseftől 2 kötés, 2 ft. 15 xral				4	30
–	Bodnározó gyékény 6 tsumó 3 xjával					18
–	Szűts Sándor elkészített 16 hordót 12 xjával Árvai Imre egy rossz hordót megtsinált				3 1	12 30
–	Bornyomó zsákot vett Molnár András				1	15

Oct 24	Szüret alkalmával szedők puttonos napszám	37 21		15 24	9 8	15 24
	<u>Jegyzés:</u> ezen puttonos napi számokba van 3 kád szőlőnek éjtszakán által lett ki nyomásában a nyomók mellett és hordó le eresztgetésbe segítő minden munkások dólgai					
–	Nyomóknak, és tanyásoknak az éjtszakázást is ide számítván	12		30	6	
–	Szüretelők ki tartására Váradon vétetett 11 fő káposzta bors 5 font szalonna 27 xrijával 6 font só sütni főzni 11 xrijával 3 font juh hús 6 xrijával 48 font marha hús 8 xrijával fél véka birsalma 7 ittsze kása 4 xrijával tojásra ment 4 tsirke 15 xrijával 1½ ittsze téjfel					33 12 15 06 18 24 20 28 42 18
–	1 font gyertya vétetett					32
Nov 16	Fedést elvégezték szakmányba K. Balog István, Ns. Kotsis János, If. Balog István és Szűts Sándor				25	
–	Vincellér fizetése kész pénz egy kapa Váradon				15 1	03
	Öszveséggel:				284	07

Rendkívüli költségek:

Mart 15	Diószegi lakatos Nagy István egy lihu tsövet tsinált					30
Apr 3	Lihura és kármentőre, melyeket uradalmi pintér Szabó József Őkegyelme az Ekklesiának ajándékba adott – vas abrontsok vasak vétettek 7 font, 21 xrijával				2	27
Apr 7	Lakatos Ferencz elkészítette a vas abrontsokat					24
Maj 6	Az Egyházi tselédek le húzták az Egyház borait napszám nélkül, vétetett nékiek 6 font hús					54
–	Egy font gyertya bor húzásra					32
–	Fél font einschlog					12
Aug 29	Váradon egy órros vétetett					15

Nov 22	Egy font gyertya pintzéhez					32
Dec 2	A pincze kultsa eltörvén megtsinálta a lakatos					12
–	A pajtának tsapó zárja véletlenül be tsapódván a kultsa bent szorúlt, s ki nyitattott					15
	Öszvesen:				290	20

Jegyzés: A szőlő terméséből eladott bor árra fentebb a 42 sz[ám] a[latt] 549 ft. $7\frac{4}{8}$ xr. lévén, a megmaradt kevés boron kívül, a rendes költség pedig 284 ft. 07 xr. – látnivaló, hogy ezen idén a szőlő be hozott tiszta hasznot 265 forintokat v[áltó] cz[édu]lában]

2. melléklet.

(Debreceni szüreti szupplikáns deák számára kiállított *insinuatío*, 1800)

A H. K. Sz. Imrei Ref. Sz. Ekklesia Tiszteletes T. Prédikátorának, és nagy érdemű Elöljáróinak tellyes bizodalommal ajánljuk.

Tiszteletes drága Jó Uram!

és a Sz. Ekklesiának érdemes Elöljárói közönségesenn!

A fellyebb való esztendőkbén háládatossággal tapasztaltuk vólt Tiszteletes Drága Jó Uramnak, és a Sz. Ekklesia érdemes Elöljáróinak az itt lévő Collegium eránt meg nem szűnő szeretetét, mely szerént az Istennek a szőlő hegyeken meg mutatott kegyelmes áldásiból az itten tanuló Ifjúságot részeltetni méltóztatták. A Fő Tiszteletű Superintendentiának ez előtt 2 esztendővel esett végezése szerént, most is Tanítványink közzül senkit ebbe a Superintendentziába ki nem küldöttünk, hogy a Sz. Ekklesiának terhére ne legyenek: reményjük mindazáltal egész bizodalommal hogy Tiszteletes Drága Jó Uramnak, és a Sz. Ekklesia érdemes Elöljáróinak jósága olyan rendelést méltóztatik tenni ezúttal is, mely szerént a Híveknek jótéteményében az itten lévő Collegiumnak is dítsekedése lészen. A minden Áldásoknak kútfejtől, a Jó Istentől egész Hazánkra, s közelebb Kegyes Jóltevőinkre áldást kérvén, maradtunk

Nagy érdemű Tiszteletes Drága Jó Uramnak

s a Sz. Ekklesia érdemes Elöljáróinak

Debreczenbenn die 6^a Octobris 1800.

alázatos szolgái a Debreczeni Reformatum
Collegiumnak Professori és mostani Rectora

P.H.

Sárvári Pál mk.

3. melléklet.

(Sárospataki szüreti szupplikáns deák számára kiállított *insinuatío*, 1804)

Nagy tiszteletre méltó Kegyes Jól-tévőink!

A Bort az elme némelly alsóbb tulajdonságainak nevezetesen az elme képzelődéseinek fel gyulasztására, s fel emelésére igen hasznosnak tartják lenni a Tudósok, s ezzel meg esmériek azt, hogy a Bornak az Oskolákkal minémű öszve köttetések lehet. – De a mi sok szükségekkel bajlódó Oskolánk nem ezt a hasznát nézte a Bornak, midőn a tisztelt Jól-tévőkhöz egy betsülletes Tagját Zámборi Simont a Szüreti ajándéknak alázatos ki kérésére s el-vételére ki botsátotta. Úgy nézte ez a Bort, mint edj olyan hasznos esz-közt, melly pénzre fordíttatván, ebből Oskolánk nagyobb szükségét ki pótolhatnánk.

Illy hasznos célra lévén intézve az említett Ifjúnak ki botsátása, a mi Tanító Társaságunk bátor kodik őtet a Jól-tévőknek munkás szeretetekbe ajánlani. Alázatos kérésünk után reményljük hogy a Jól-tévőknek eddig határt nem esmerő szíves indulatjok a mostani idők mostohaságán is erőt vészen, s azt fogja cselekedni, hogy Szüreti Jótéteményeknek háládatos érzése után jóságoknak dítséretét helyettünk leg buzgóbban ki hirdesse

A fent tisztelt Jól-tévőknek

S. Patak 1804^{dik} esztendőben Octobernek 5^{dik} napján

alázatos szolgálai

a Pataki Ref. Coll. mostani

Rectora Rozgonyi Jósef msk.

Ki adatott a meg nevezett Oskola mostani Seniora Miskoltzi Mihály által mk.

[verzón:] 1804, Zámборi Simon Pataki Szüreti Deputatus Insinuatíoja

András Emődi

“Where people make money from wine” – The Relationship of the Reformed Ecclesia in Hegyközszentimre with Wine in the First Half of the 19th Century

Our study explores the multifaceted relationship between the material life of the local viticulture/wine growing in the historical wine region of Érmellék (and Berettyó) and the Reformed parish of Hegyközszentimre.

In particular, an examination of the surviving data sets of guardian accounts shed light on the primary, and even almost exclusive, role of wine in church taxation as well as in the salaries of contemporary pastors, school rectors, and girls’ teachers, not least the ecclesia’s own farming.

Források

KREL	Királyhágómelléki Református Egyházkerület Levéltára
HszREL	Hegyközszentimrei Református Egyházközség Levéltára (IV.b.).
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
E 156a	Magyar kincstári levéltárak. Magyar Kamara archívuma. Urbáriumok és Összeírások (Registrata).
RNL BmI	Román Nemzeti Levéltár Bihar megyei Igazgatósága
Anyak.	Anyakönyvek különgyűjteménye.
Protocollum	Protocollum Ecclesiae Reformatae Hegyközszentimreiensis antiquum ab anno 1745 usque ad annum 1820 [...].
A Hegy Köz	Szent Imrei Helvétziai Vallástételt követő Szent Ekléziának Máticulája [...] 1820 [...] II. darab.
ÉREL	Érmelléki („Margittai”) Református Egyházmegye Levéltára (144. fond).
HszREL	Hegyközszentimrei Református Egyházközség Levéltára (310. fond).

Szakirodalom

Bársony 2009.	Bársony István: A debreceni polgárok szőlőbirtokai Bihar megyében. In: Szőlőtermelés és borkereskedelem. (Speculum Historiae Debreceniense 2.) Szerk.: Orosz István, Papp Klára. Debrecen, 2009. 175–196.
Emódi 2018.	Emódi András: Az érmelléki traktus egyházközségeinek 1823–1826 között összeállított históriája. (Editiones Archivi Districtus Reformatorum Transtibiscani XXI.) Debrecen, 2018.
Emódi 2021.	Emódi András: Kollégiumok, legátusok és szupplikánsok a 18. század derekától 1848-ig, bihari egyházközségi számadásokban. (Kézirat megjelenés előtt, 2021.)
Fényes 1839.	Fényes Elek: Magyar Orzágnak [...] mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. IV. köt. Pest, 1839.
Fényes 1851.	Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. Pest, 1851.
Fényes 1859.	Fényes Elek: Magyarország statisztikai, birtokviszonyi és topographiai szempontból. I. köt. V. füz. Észak-Bihar vármegye. Pest, 1859.

- Pesty 1864. Pesty Frigyes kéziratos helynévtárából 1864. Bihar vármegye I. Közzéteszi: Hoffmann István, Kis Tamás. Debrecen, 1996.
- Rácz 1995. Rácz István: Az ország iskolája. A Debreceni Református Kollégium gazdasági erőforrásai. Debrecen, 1995.
- Rácz 1997. Rácz István: Debreceni deákok. Forrásgyűjtemény. Debrecen, 1997.
- Szabadi 2013. Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában I. Szerk.: Szabadi István. Debrecen, 2013.
- Tar 2004. Tar Attila: Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1694–1789. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 11.) Bp., 2004.
- www.artortenet.hu* Pénz- és ártörténeti szakportál